

DZIEKANAT
Wydziału Historycznego UJ
wpłynęło: 02.06.2020 l.

Prof. dr hab. Aleksander Posern-Zieliński

UAM-Poznań; PAN-Warszawa

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr **Katarzyny Radnickiej**

Figurki ceramiczne z Nakum (Peten, Gwatemala) w szerszym kontekście kulturowym,

przygotowanej w Instytucie Archeologii UJ,

pod kierunkiem **prof. dr hab. Janusza K. Kozłowskiego**

i opracowanej na zlecenie Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Autorka recenzowanej pracy doktorskiej przygotowała ją w ramach działań badawczych archeologicznego zespołu prowadzącego od wielu lat eksploracje na terenie Gwatemali na stanowisku Nakum, będącym ważnym centrum ceremonialno-rezydencjalnym Majów. Zespół ten, kierowany przez profesora Jarosława Żralę z Krakowa jest faktycznie unikatowym w naszym kraju ośrodkiem badań majologicznych, podejmującym nie tylko ambitne prace wykopaliskowe, ale organizującym międzynarodowe konferencje i wydającym w języku angielskim publikacje i specjalistyczne czasopismo. Tym cennym poczynaniom amerykańskim od lat patronuje prof. Janusz K. Kozłowski, w tym przypadku także promotor rozprawy mgr Katarzyny Radnickiej. Podkreślam te fakty po to, aby pokazać, że praca doktorska K. Radnickiej powstała w okolicznościach sprzyjających kompetentnemu opracowaniu analizowanego materiału, w tym konkretnym przypadku figurek ceramicznych pochodzących z wykopalisk prowadzonych przez polskich archeologów w Nakum.

Z bibliografii znajdującej się w rozprawie wynika, że mgr K. Radnicka zaczęła zajmować się tym zagadnieniem co najmniej od r. 2014, kiedy to opublikowała swój pierwszy na ten temat artykuł. Data ta wskazuje, iż tekst rozprawy doktorskiej, a w zasadzie znajdujące się w nim dociekania i analizy trwały wystarczająco długo, aby uzyskać satysfakcjonujący rezultat. W rezultacie objawił się on w postaci rozprawy mającej blisko 800 ss., w której to część zasadnicza (analityczna) ma ok. 200 ss. natomiast pozostała objętość wypełnia cenny katalog wszystkich figurek (w zasadzie głównie ich fragmentów). Jego fachowe przygotowanie było z pewnością wielce pracochłonne, ale niezbędne nie tylko ze względów czysto dokumentacyjnych, lecz przede wszystkim z tego powodu, że katalog ten stał się źródłową podstawą przeprowadzonych w rozprawie analiz. W ten sposób kolejny zespół artefaktów pochodzących z wykopalisk w Nakum został kompetentnie i wszechstronnie opracowany pod względem naukowym. Z tego punktu widzenia patrząc, jest zatem rozprawa doktorska K. Radnickiej

nie tylko pokazem jej fachowych umiejętności, ale wzbogaca zespół studiów i opracowań dokumentacyjnych poświęconych Nakum.

Jak wyraźnie precyzuje to tytuł rozprawy, jej przedmiotem są figurki (antropomorficzne, zoomorficzne, także niewielkich rozmiarów instrumenty muzyczne), które pozyskano w trakcie wykopalisk w liczbie ok. 280. Ten dość duży zespół artefaktów został przez Autorkę rozprawy potraktowany jako jedno ze źródeł do badań nad kulturą Majów w jej historycznym rozwoju, poczynając od okresu preklasycznego, a kończąc na schyłkowym okresie klasycznym. Tak więc analiza figurek obejmowała artefakty pochodzące z horyzontu czasowego obejmującego 1700 lat (od 800/700 BC do 800/950 AD). Doktorantka słusznie uznała, że figurki te, choć zachowane tylko we fragmentach, mogą służyć jako swoisty marker przynależności kulturowej i zarazem chronologicznej, stanowić mogą dowód na istnienie kontaktów międzyregionalnych, a ich wnikliwa analiza pozwoli także na hipotetyczne ustalenie ich znaczenia i funkcji w kulturze majańskiej czasów starożytnych. Te wstępne założenia mgr K. Radnicka konsekwentnie realizowała w trakcie swych badań przedstawiając swe wyniki zarówno w formie „twardych” ustaleń typologiczno-technologicznych jak i „miękkich” hipotez formułowanych zawsze bardzo ostrożnie, w przeświadczeniu, że analizowany zespół artefaktów pochodzących tylko z jednego ośrodka nie może dać w pełni satysfakcjonujących rezultatów. Badania, bowiem w tym zakresie – tj. obejmujące dociekania nad figurkami tworzonymi przez ludy zamieszkujące starożytny obszar Mezoameryki, stale postępują, a literatura na ten temat systematycznie rośnie. Co ciekawe (dla mnie) problematyka „figurek” zyskuje coraz większe uznanie w studiach archeologicznych, czego przejawem może być cytowany przez Autorkę rozprawy, wydany w r. 2017, tom „Oxford Handbook of Prehistoric Figurines” wskazujący ewidentnie na naukowe znaczenie tego rodzaju niewielkich artefaktów.

Rozprawa mgr K. Radnickiej składa się w istocie z trzech części, z których każda charakteryzuje się odmiennym podejściem. Pierwszą (ok. 80 ss.) tworzy zgrabny i jasno uporządkowany przegląd informacji na temat dotychczasowych badań archeologicznych nad figurkami w całym chronologicznym przekroju kultury dawnych Majów. Korzystając z bogatej literatury przedmiotu, zarówno najnowszej jak i klasycznej, Doktorantka w sposób systematyczny zaprezentowała najważniejsze ustalenia dotyczące technologii produkcji, kontekstów lokalizacyjnych w jakich figurki były znajdowane, ich funkcji (głównie sakralno-rytualnych) oraz podstawowej typologii i związanej z nią ikonografii. Ten przegląd stanu badań, pozwalający zorientować się, na ile dociekania nad figurkami majańskimi rozwiąły już wątpliwości archeologów, co do znaczenia tych niezwykle licznych artefaktów, był Doktorantce niezbędny do realizacji jej dalszych analiz dotyczących już znalezisk z Nakum. W ten sposób nie tylko uzyskała szerokie tło dla własnych interpretacji materiału z Nakum, ale jednocześnie ułatwiło jej znacznie identyfikację poszczególnych obiektów, uprawdopodobniło hipotezy na temat ich

funkcji i znaczenia, wreszcie pozwoliło na ukazanie specyfiki tych figurek w zależności od ich chronologii. Przywołane w tej części alternatywne i/lub komplementarne hipotezy formułowane przez wielu badaczy figurek a dotyczące ich znaczenia i sposobu postępowania z nimi przez dawnych Majów pozwoliły Autorce w trakcie jej własnych analiz odnosić się do tych tez, raz je wspierając materiałami z Nakum, to znów przywołując zastrzeżenia lub/i wątpliwości. Uważam taką strategię postępowania za zasadną i pozwalającą dostrzec w artefaktach z Nakum dość typowe cechy nie odbiegające istotnie od opisanych już wcześniej a znajdujących na innych stanowiskach. W tym sensie rzecz można, iż praca K. Radnickiej nie stała się przełomem zmieniającym dotychczasowe interpretacje figurek majańskich. Nie jest to jednak w żadnej mierze „mankament” dociekań Doktorantki, a po prostu wynik ograniczonego charakteru materiału jakim dysponowała.

Część druga rozprawy stanowi w istocie jej analityczny trzon i poświęcona jest omówieniu kolekcji figurek pozyskanych w trakcie wykopalisk w Nakum. Obejmuje ona ok. 100 ss. tekstu, który jest systematycznym przedstawieniem dokonanych przez Doktorantkę wszechstronnych analiz. Wprowadzeniem do tej sekcji służy syntetyczny opis prac prowadzonych na stanowisku w Nakum przez polskich archeologów oraz krótka charakterystyka tych sektorów eksploracji, z których pochodzą analizowane figurki ceramiczne. W tych fragmentach Autorka referuje dzieje badań w Nakum, poczynając od odkrycia tego stanowiska w r. 1905, omawia badania prowadzone w II poł. XX w. i kończy na charakterystyce cyklu badań realizowanych przez krakowski zespół archeologów z UJ przede wszystkim w latach 2006-2016.

Podstawą prowadzonej analizy figurek z Nakum, jak już wspominałem wyżej, był opracowany wcześniej katalog zawierający 275 artefaktów, które poddane zostały interpretacji z punktu widzenia 26 wyróżnionych przez Doktorantkę kryteriów. Dzięki temu mgr K. Radnicka mogła w swej pracy ukazać zróżnicowaną lokalizację występowania figurek w poszczególnych sektorach Nakum, co miało pewne znaczenie w dalszej interpretacji ze względu na ceremonialny i/lub rezydencjalny charakter poszczególnych dzielnic tego miasta Majów. Starannie omówiła ich chronologię, typologię odwołując się do kształtów i form wykonania (pełne i puste w środku), by skupić się w największym stopniu na analizach technologicznych ukazujących zróżnicowany skład masy ceramicznej, z której te niewielkie zabytki zostały wyprodukowane. To ostatnie zagadnienie omówiła w układzie ściśle chronologicznym posługując się skalami (kompleksami) wypracowanymi przez archeologów zajmujących się ceramiką Majów. W trakcie tych analiz sięgała również do analogii pochodzących z innych obszarów strefy cywilizacyjnej Majów, jak i całego obszaru Mezoameryki. Podzielam stanowisko Autorki tych analiz co do jej wstrzeźliwości wobec przeprowadzenia ewentualnych obliczeń statystycznych. Byłyby one zasadne w przypadku, gdyby Doktorantka dysponowała znacznie większym zespołem danych i bardziej zróżnicowanym. Na tym etapie badań, wykonanych z wielką starannością, mogła ona jedynie wskazać

na pewne widoczne tendencje, dominujące wzory i praktyki wytwarzania, które w przyszłości mogą być pomocne, jeśli pojawią się nowe zespoły zabytków tego typu. Moją szczególną uwagę przykuły te fragmenty tekstu Doktorantki, które traktowały o figurkach będących instrumentami muzycznymi oraz jej rozważania na temat ikonografii tych artefaktów.

Mgr K. Radnicka wykazała się w swej dysertacji bardzo dobrą orientacją, co do aktualnego stanu badań nad kulturą Majów w jej całej perspektywie chronologicznej. Świadczy o tym nie tylko zawartość samego tekstu i liczne odwołania do ustaleń innych badaczy, ale także i bogata bibliografia. Zawiera ona ok. 200 pozycji, przede wszystkim w języku angielskim, głównie badaczy amerykańskich, bo ci w największej mierze zajmowali się obszarem Meksyku i Gwatemali; ale oczywiście są tam również prace badaczy latynoamerykańskich i ze względów oczywistych również i polskich, a więc tych archeologów, którzy uczestniczyli w badaniach stanowiska Nakum. Na pochwałę zasługuje również „głęboka” kwerenda Doktorantki, która dotarła także do istotnych dla niej prac magisterskich, doktorskich i raportów z badań wykopaliskowych, autorów zagranicznych a dotychczas niepublikowanych. Do swych dociekań związanych z sakralnym znaczeniem figurek mgr K. Radnicka wykorzystowała również kilka pozycji z zakresu etnoreligioznawstwa. Sięgała jednak tylko do tzw. klasycznych opracowań (Eliade, Durkheim), które mają oczywiście nadal znaczną wartość, ale być może w opracowaniach współczesnych znalazłaby idee i koncepcje, które jeszcze bardziej wzbogaciłyby jej hipotetyczne interpretacje.

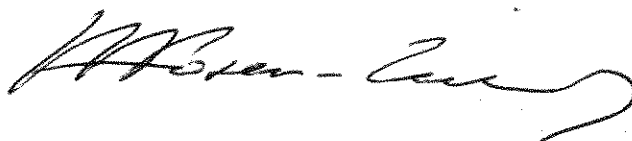
Całość pracy wieńczy wspomniany już kilka razy wyżej „katalog” figurek z Nakum, który sam w sobie stanowi ważną pozycję dokumentacyjną, choć zawarte w części analitycznej wnioski Autorki są w istocie integralną częścią tego rejestru zabytków, ukazując obraz syntetyczny całości tego zespołu artefaktów. Wykonanie tego katalogu jest bardzo staranne z punktu widzenia zastosowanych kryteriów opisu obiektów (26 kategorii), jak i dokumentacji ikonograficznej (bardzo dobre zdjęcia i starannie wykonane rysunki). Ze względu na fakt, iż większość tych zabytków zachowało się tylko we fragmentach, dużą trudnością dla Autorki katalogu była identyfikacja owych artefaktów i opis tych niekompletnych obiektów. Również i z tym zadaniem Doktorantka dała sobie wyśmienicie radę. Ta pracochłonna i żmudna praca pozwoliła mgr K. Radnickiej wypracować solidną bazę źródłową, na której podstawie powstać mogła zasadnicza część jej rozprawy doktorskiej.

Jeden element zawarty w katalogu wzbudza moje wątpliwości (pewnie ze względu na brak orientacji w sposobach dokumentowania zabytków archeologicznych), a mianowicie na większości kart widnieją nazwiska osób które – jak pisze Autorka pracy – „zametrykowały” te obiekty; obok zwykle widnieje nazwisko Doktorantki ale tylko jako autorki rysunków. Nie wiem jak należy te informacje rozumieć. Kto zatem jest autorem/autorką wszystkich opisów widniejących na każdej karcie. Domyślam się, bo tak to

wynika z innych fragmentów rozprawy, że jest nią mgr K. Radnicka. Nie ma również informacji o tym kto jest autorem fotografii. Sądzę, że te wątpliwości mogłyby być łatwo rozwiane, gdyby we wstępie do katalogu Doktorantka *expressis verbis* podała te wszystkie informacje zgodnie z wkładem prac każdej osoby uczestniczącej w przygotowaniu tego pożytecznego zestawienia dokumentacyjnego.

Podsumowując mogę wskazać na następujące walory recenzowanej rozprawy: należą do nich po 1) solidne opracowanie dokumentacyjne zespołu ceramicznych figurek z wykopalisk w Nakum; po 2) dobrze przeprowadzona analiza tego zespołu zabytków z wykorzystaniem interdyscyplinarnych technik charakterystycznych dla badań ceramiki; po 3) kompetentna interpretacja ikonografii oraz znaczenia i funkcji figurek bez wkraczania na pole nieuzasadnionych samym materiałem dowodowym hipotetycznych objaśnień. Z pewnością rozprawa ta jest kolejnym wartościowym opracowaniem wyników polskich badań amerykańskich w Nakum a jednocześnie będzie ona pożytecznym tekstem dla wszystkich tych archeologów, którzy zajmują się cywilizacją Majów, w szczególności zaś koncentrują swą uwagę na badaniach ceramiki, w tym oczywiście i na figurkach, które wydobywa się z niemal każdego stanowiska.

W tej sytuacji stwierdzam, że rozprawa mgr Katarzyny Radnickiej stanowi samodzielne dzieło Doktorantki, a jego treść odpowiada w pełni zakresowi wyznaczonemu tytułem pracy. Dzieło to spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim, które określone zostały szczegółowo w Ustawie o stopniach naukowych itp....(Dz.U. z 2016 r., poz.882). A zatem z tej racji wnoszę o to aby rozprawę mgr Katarzyny Radnickiej skierowano do kolejnego, już finalnego, etapu procedury uzyskiwania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w obrębie dyscypliny- archeologia.

Mosina – Poznań 01.06.2020

